

I. СКОРОПАДСЬКИЙ І ЧЕРНІГІВЩИНА

Багато видатних осіб і діячів пов'язали своє життя та діяльність з Придесенням. Серед них - гетьман України Іван Ілліч Скоропадський.

Рід Скоропадських вважається одним із найстаріших в українській історії. Згідно з відомими на сьогодні історичними джерелами, генеалогія цього роду бере свій початок з першої пол. XVII ст. від Федора Скоропадського. Він, вихідець із західноукраїнських земель, оселився на Уманщині, там і покозачився.¹

Коли вибухнуло повстання гетьмана Б. Хмельницького, Ф. Скоропадський був одним із перших, хто зголосився на службу Батьківщині. Загинув він, за сімейним переказом, у 1648 р. у кривавому бою під Жовтими Водами.²

Про сина Федора, Іллю Скоропадського, збереглося також небагато відомостей. В. Модзалевський зазначає, що він жив “у половині XVII ст.”³ А один із дослідників роду Скоропадських Омелян Пріцак додає, що Ілля Федорович, очевидно, також брав участь у бою під Жовтими Водами.⁴

Від шлюбу Іллі Скоропадського та княжни Чарторийської народилось троє синів: Іван, Василь та Павло. Помер Ілля Федорович у 1674 році.

Майбутній гетьман України Іван Скоропадський народився близько 1646 р.⁵ Свою військово-політичну кар'єру він розпочав у 1665 р. у гетьмана Петра Дорошенка, а потім перейшов на службу до гетьмана Михайла Ханенка (1669 - 1674 рр.).⁶

У 1674 р. після зруйнування турками Умані І. Скоропадський разом з братом Василем переселився на Лівобережну Україну і вступив на службу до гетьмана Івана Самойловича.⁷ Другий брат, Павло Скоропадський, попав у турецький полон і перебував у неволі понад 30 років, “Поки старанням брата Гетьмана Івана не відбив його батуринаський козак Павло Козловський”.⁸

У 1675 - 1676 роках Іван Ілліч перебуває на посаді військового канцеляриста.⁹ Він здійснює важливі дипломатичні місії до Москви, Криму, на Запорозьку Січ, до Польщі, у яких виявив знання, настирливість і кмітливість.

Отож І. Скоропадський поступово піднімається сходинками військової кар'єри. І у 1676 р. він стає старшим військовим канцеляристом.¹⁰

У лютому ц. р. у Батурині Іван Ілліч приведений до присяги царю Федору Олексійовичу.¹¹

У 1678 р. І. Скоропадський одружується з Пелагеєю Никифоровною Калиниченко, дочкою чернігівського полкового осавула.¹² Г. Милорадович у “Родословной книге Черниговского дворянства” помилково пише, що Скоропадський взяв шлюб з Пелагеєю Никифоровною Полуботок.¹³

О. Шафонський зазначає, що Никифор Калиниченко “был весьма богатый и основатель состояния Скоропадского Гетмана, и от него всей фамилии Скоропадских”. Він Івана Ілліча, “женя на своей дочери, ввел в чины и обогатил”.¹⁴

Що цікаво, І. Скоропадський, прибувши в Чернігів, мав “только одного челядника, коней четверо и палубец один, а в том палубце акое имене было, того не известен”.¹⁵ Хоча О. Гуржій відмічає, посилаючись на документи з ЦДДА, що пізніше дочка Ірина заперечувала: “А отец мой неких пожитков и неединого крестьянина не имел, когда к матери моей пожиткам принят”.¹⁶

Отож, одружившись, Іван Ілліч буде в Чернігові “на купленом в прозываемого Ялоцком Пляцу, против Церкви Св. Спаса ... для житья двир”.¹⁷ Проте через деякий час він його продає чернігівському протопопу Синдаровському. Натомість купує “пляц” у колишнього седнівського сотника Полетики, і “другий Пляц прикупивши, против церквей Воскресения Христова, построил на оных двор”,¹⁸ де й жив.

Через рік після одруження, у 1679 р., у Скоропадських народжується дочка Ірина. Вона жила на Чернігівщині, володіла тут маєтностями. Вийшла заміж за Семена Юхимовича Лизогуба, бунчукового товариша.¹⁹

У 1680 році Івана Скоропадського призначено полковим писарем Чернігівського полку.²⁰ Хоча історик В. Кривошея вказує інші дати його перебування на цій посаді: “Скоропадський Іван Ілліч (? - 1674. 11 - 1695 - ?).²¹

Зрозуміло, що цю посаду могла займати лише освічена людина. Але де здобув освіту І. Скоропадський, поки що невідомо. Д. Дорошенко робить припущення, що він навчався в Київській академії.²² О. Шафонський пише, що Іван Ілліч начебто прибув у Чернігів “для обучения” в чернігівських школах.²³

За час перебування на посаді полкового писаря І. Скоропадський не без допомоги свого тестя отримав маєтності на Чернігівщині. Так, В. Модзалевський зазначає, що 28 листопада 1681 р. Іван Ілліч разом з Н. Калиниченком отримав гетьманський універсал “на млин на р. Вире”.²⁴ У 1688 р. гетьман Мазепа видає універсал на право володіння І. Скоропадським селами Вихвостів і Бобровицею з сл. Дроздовицею та двома млинами на річках Смяч і Снов.²⁵

Літопис С. Величка фіксує його прізвище в 1696 р. в чині генерального бунчужного - таким титулом він підписався на елекційному акті чернігівського архієпископа Іоанна Максимовича.²⁶ (Хоча В. Модзалевський називає інші дати перебування Скоропадського на цій посаді: 1698 - 1699 рр.).²⁷

Про авторитет Івана Ілліча засвідчує такий факт. Помире чернігівський архієпископ Феодосій, і для виборів нового архіпастиря в Чернігові збирається рада з представників духовенства, козацької старшини і пастви. Довіреними гетьмана І. Мазепи були - генеральний обозний В. Дунін-Борковський, чернігівський полковник Я. Лизогуб, а також генеральний бунчужний І. Скоропадський.²⁸

Цікаво, що представники козацької старшини “от лица всего войска” висловились за обрання на Чернігівську архієрейську кафедру Іоанна Максимовича. Пройшов час, і в 1708 р. архієпископ І. Максимович присутній на виборах гетьмана України - Івана Скоропадського.

Близько 1699 р. помирає Пелагея, дружина Івана Ілліча, і він залишається з дочкою Іриною. Проте через рік (бл. 1700 р.) І. Скоропадський одружується з Анастасією Марківною, вдовою колишнього генерального бунчужного Костянтина Івановича Голуба.²⁹ Дочка Марка Аврамовича, родоначальника Маркевичів, народилась близько 1671 р. Отож Анастасія була на 25 років

молодша за свого чоловіка. В історичних джерелах вона відома як “Гетьманиха Настя”. Мала твердий характер і впливала на І. Скоропадського. Недаремно в народі збереглася поговорка “Іван теля пасе, а Настя булаву несе”. Як би там не було, але Іван Ілліч часто дослухався до порад своєї дружини. І навіть Петро І поважав Анастасію Марківну і не відмовляв їй у проханнях.

9 березня 1703 р. в Анастасії та Івана Скоропадських народилась донька Уляна.³⁰ У 1718 р. батько віддав її заміж за графа Петра Петровича Толстого.³¹ Невдовзі граф отримав від царя “стародубське полковництво, найбільший з полків українських”.³²

Уляна Іванівна володіла маєтностями на Чернігівщині. 11 березня 1730 р. вона заповідала своїй сестрі Ірині Лизогуб села: Буровку, Вихвостів, Дроздовицю та ін.³³

У 1706 р. гетьман Іван Мазепа призначив Івана Скоропадського стародубським полковником.³⁴ Ряд істориків вважає, що гетьман підготував собі наступника. Зокрема, Н. Полонська-Василенко пише про Скоропадського: “Це був один із видатних полководців і одноступів Мазепи, що користувався йому повним довір’ям”.³⁵

Але події розпорядились по-іншому. Під час російсько-шведської війни через стратегічні помилки шведів полковник І. Скоропадський не зміг з’єднатись з гетьманом І. Мазепою, і йому нічого не залишилось, як триматись разом із царськими військами.³⁶

7 листопада 1708 р. у Глухові козаки обирають Івана Ілліча Скоропадського гетьманом України. Петро І затверджує його на цій посаді.

По-різному оцінюють історики діяльність гетьмана Івана Скоропадського. М. Грушевський вважав, що цар його призначив на цю посаду тому, що він “старий, плохий і недотепа і ним легше було по своїй волі обертати”.³⁷ Н. Полонська-Василенко наголошує, що це був період швидкого зростання могутності Московської держави, яка офіційно перетворилась в Російську імперію. Отож гетьману “треба було багато такту, вміння лявірувати між тріумфуючим переможцем, який не приховував уже свого бажання остаточно знищити Українську державу і прагненням врятувати рештки державності”.³⁸

І. Скоропадський стає одним із найбільших землевласників Гетьманщини. Зокрема, 21 травня 1718 р. цар передає йому у довічне спадкоємне володіння “за его верные и усердные службы, ревность и прилежание во всех принадлежащих к интересу нашему случаях, а особливо за непоколебимую показанную к Нам, Великому Государю, верность и радетьельные труды в воинских действиях против наших неприятелей, Шведов, також и изменников” маєтності в Ніжинському, Прилуцькому, Лубенському, Стародубському і Чернігівському полках.³⁹

Гетьман Іван Скоропадський, як і його попередник Іван Мазепа, відзначився благодійництвом. Відомо, що він матеріально підтримував Києво-Могилянську академію.⁴⁰ Турбувався гетьман і про розвиток Чернігівського Єлецького монастиря.⁴¹

У Стародубі на кошти І. Скоропадського споруджується церква Предтечі (1720 р.).⁴²

Згадаймо й про зведення Гамаліївського монастиря, заснованого в 1702 р. як невеличкий скит.

За 30 верств від Глухова на березі річки Шостки на кошти генерального осавула Антона Гамалії будується церква “в честь священномученика Харлампія”.⁴³ Очевидно, тут згодом виникло і село, яке отримало назву Гамаліївка.

За участь в “зрадницьких діях Мазепи” А. Гамалію відправили на заслання, а село перейшло у власність І. Скоропадського.⁴⁴

О. Гуржій у своїй монографії “Гетьман Іван Скоропадський” зазначає, що в 1713 р. дружина Івана Ілліча Анастасія з “єго, гетманского, согласія” виступила з ініціативою спорудження поблизу Глухова жіночого монастиря. Чоловік 1 грудня того ж року видав відповідний універсал.⁴⁵

Відтак розпочинається будівництво Гамаліївського Харлампіївського монастиря. На кошти Івана Скоропадського закладається собор Різдва Богородиці. Але у зв'язку зі смертю гетьмана (1722 р.), а потім і його дружини (1729 р.) спорудження храму затягується. І лише в 1735 р. відбулось освячення собору.⁴⁶

Цікаво, що цокольний ярус іконостасу храму був прикрашений гербами Скоропадських.⁴⁷

У кінці XVIII ст. монастир являв собою величний і складний ансамбль. Крім вищезгаданих собору Різдва Богородиці і церкви Харлампія, тут знаходилась триярусна надбрамна дзвіниця, двоповерхові келії ігумена, одноповерхові келії ченців, територію монастиря було обнесено мурами з баштами.⁴⁸

Гамаліївський монастир спочатку діяв як жіночий, а з 1733 р. - чоловічий. Після великої пожежі (1785 р.) його закрили. Відновлений у 1827 р. як жіночий.⁴⁹

Монастир входив до складу Чернігівської єпархії.⁵⁰

Помер Скоропадський 3 липня 1722 р. у Глухові, а поховано його 5 липня у Гамаліївському монастирі.⁵¹ Тіло гетьмана поклали в склеп, у трапезній церкві. Туди ж вклали камінь з надписом: “Здесь опочивает телом раб Божий Иоан Скоропатский войск запорожских гетман, сей обители фундатор, представился в Глухове року 1722 месяца июля третьего дня”.⁵²

До речі, у грудні 1729 року у Гамаліївському монастирі, поруч з гетьманом, поховали і його дружину Анастасію.⁵³ Вічний спочинок знайшла (1733 р.) тут і його дочка, Уляна Іванівна Толстая.⁵⁴ У XIX ст. - на поч. XX ст. в монастирі було поховано ще чотирьох представників роду Скоропадських.

Таким чином Гамаліївський монастир, заснований гетьманом Іваном Скоропадським, став некрополем роду Скоропадських.

Отож Іван Ілліч Скоропадський мав тісні зв'язки з Чернігово-Сіверщиною. Тут він жив, служив у війську, володів маєтностями, на його кошти споруджувались культові споруди.

Джерела та література:

1 Дорошенко Д. Історія України. 1917 - 1923 рр. - Ужгород, 1930. - Т. 11. Українська Гетьманська Держава 1918 року. - С. 22.

2 Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник. - К., 1914 - Т. IV. - С. 661.

3 Там само.

4 Прицак О. Рід Скоропадських (Історико-генеалогічна студія) // Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1873 - 1945. - К., 1993. - С. 191.

5 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 661.

6 Прицак О. Названа праця. - С. 180.

- 7 Замлинський В. Стисла хронологія українських гетьманів // Київська старовина. - 1993. - № 5. - С. 92.
- 8 Пріцак О. Названа праця. - С. 183.
- 9 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 661.
- 10 Гуржій О. І. Гетьман І. Скоропадський // Український історичний журнал. - 1998. - № 6. - С. 80.
- 11 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 661.
- 12 Там само. - С. 662.
- 13 Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства. - Спб., 1901. - С. 186.
- 14 Шафонский А. Черниговского наместничества Топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России. - К., 1851. - С. 278.
- 15 Маркевич Н. А. Историческое и статистическое описание Чернигова // Черниговские губернские ведомости. - 1852. - № 9. - С. 77.
- 16 Гуржій О. І. Названа праця. - С. 81.
- 17 Маркевич Н. А. Названа праця. - С. 77.
- 18 Там само.
- 19 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 663.
- 20 Гуржій О. І. Названа праця. - С. 82.
- 21 Кривошея В. В. Українська козацька старшина. - К., 1997. - Ч. 1. Урядники гетьманської адміністрації. - С. 95.
- 22 Дорошенко Д. Названа праця. - С. 150.
- 23 Шафонский А. Названа праця. - С. 71, 278.
- 24 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 661.
- 25 Там само. - С. 661 - 662.
- 26 Шевчук В. Козацька держава. - К., 1995. - С. 215.
- 27 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 661.
- 28 Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь: Ист. очерк (от основания до 1998 г.), описание святынь и достопримечательностей монастыря с прим. документов, относящихся к новейшей его истории (Сост. монахиня Вероника (Терехова). - К., 1999. - С. 24.
- 29 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 662.
- 30 Там само. - С. 663.
- 31 Бантыш-Каменский Н. Д. История Малой России. - К., 1993. - С. 421.
- 32 Грушевський М. Ілюстрована історія України. - К., 1990. - С. 391.
- 33 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 663.
- 34 Там само. - С. 661.
- 35 Полонська-Василенко Н. Історія України. - К., 1990. - Т. II. - С. 70.
- 36 Дорошенко Д. Нарис історії України. - К., 1991. - Т. II. - С. 150.
- 37 Грушевський М. Названа праця. - С. 392.
- 38 Полонська-Василенко Н. Названа праця. - С. 81.
- 39 Бантыш-Каменский Н. Д. Названа праця. - С. 581, 182.
- 40 Хижняк З. І. Кієво-Могилянська академія. - К., 1981. - С. 125.
- 41 Доповідна записка № 10. В справі охорони Спасо-Преображенського собору, Єлецької Успенської і Троїцької церкви у Чернігові, як історико-культурних пам'яток всеукраїнського значення // Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь. - К., 1999. - С. 72.
- 42 Цапенко М. Архитектура Левобережной Украины XVII-XVIII веков. - М., 1967. - С. 136.
- 43 Картины церковной жизни Черниговской епархии из десятивековой ее истории. - К., 1911. - С. 111.
- 44 Логвин Г. Н. Чернигов. Новгород-Северский. Глухов. Путивль. - М., 1965. - С. 179.
- 45 Гуржій О. І. Гетьман Іван Скоропадський // Український історичний журнал. - 1999. - № 2 - С. 143.
- 46 Логвин Г. Н. Названа праця. - С. 179.
- 47 Там само. - С. 180.
- 48 Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. - К., 1990. - С. 154.
- 49 Там само.
- 50 Булгаков С. В. Настольная книга для священно-церковнослужителей. - М., 1993. Ч. II. - С. 1561.
- 51 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 663.
- 52 Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - Чернигов, 1873. - Т. IV. - С. 22-24.
- 53 Бантыш-Каменский Д. Н. Названа праця. - С. 583.
- 54 Модзалевский В. Л. Названа праця. - С. 663.